

ISTORIE MEDIE

ÎNTRE LUTHER ȘI MAHOMED. CATOLICII DIN TIMIȘOARA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA

Adrian Magina*

Cuvinte cheie: *Timișoara, Evul Mediu, sec. XVI, catolici*
Keywords: *Timișoara, Middle Age, XVI the century, catholics*

Secolul al XVI-lea a fost unul al marilor transformări politice și religioase la nivelul întregii Europe. Zona centrală și estică a continentului a fost marcată pe de o parte de rivalitatea între monarhia habsburgică și Poarta otomană iar pe de alta de conflictul între religiile tradiționale (catolicism și ortodoxie) și Reformă.

Am considerat prezența otomană ca fiind factorul politic de presiune în centrul și estul Europei iar Reforma factorul religios determinant. Banatul, ca parte integrantă a Regatului Maghiar, s-a aflat în sfera de interes a celor două mari puteri central - europene. În urma campaniilor din anii 1551-1552, otomanii au tranșat definitiv situația militară și politică a provinciei, transformând partea de câmpie în *eyalet*¹. Cu această ocazie în centrele urbane, Timișoara, Lipova, Cenad și Arad, semiluna a înlocuit crucea de pe turnurile bisericilor, în perioada imediat următoare cuceririi turcii transformând majoritatea lăcașurilor de cult de diferite confesiuni, în moschei². În paralel au promovat un nou tip de legislație care punea în inferioritate populația creștină în fața aceleia musulmane. Deși integrați în schema socială a Imperiului, creștinii nu au aceleași drepturi ca adepții Profetului, fiind doar tolerați (până la o posibilă convertire) și siliți să plătească o taxă pentru liberul exercițiu al religiei³. În virtutea colaborării anterioare, și în teritoriul bănățean, cele mai cordiale relații cu otomanii le-au întreținut ortodocșii. Începând cu anul 1557 biserica răsăriteană din Banatul de câmpie trece sub jurisdicția Patriarhiei sârbești de la Ipek care a administrat ecleziastic acest teritoriu prin

intermediul episcopiiilor de la Lipova, Timișoara, Vârșeț și Becicherec⁴.

Alături de ortodocși peisajul religios bănățean era alcătuit în secolul al XVI-lea din romano-catolici și reformați. Primii aveau o tradiție îndelungată, încă din zorii Evului Mediu, odată cu organizarea instituțională sub forma episcopiei de Cenad care era supusă arhiepiscopiei de Kalocsa. Catolicismul bănățean era prin excelență unul atașat lumii urbane, în special prin acei *hospites*. Episcopia era divizată la nivelul teritoriului în câteva arhidiaconate: Cenad, Arad, Timiș, Între Timișuri (Temeskoz), Caraș, Keve-Torontal, și De dincolo de Mureș (Ultra Morisiensis), instituții legate mai ales de orașele din câmpie⁵. Un rol important în menținerea comunităților catolice a revenit ordinilor religioase prin mănăstirile lor din dieceza Cenadului care pe lângă susținerea coreligionarilor aveau și rolul de a face prozelitism în mediul ortodox⁶. Așezate într-o mare masă ortodoxă, comunitățile catolice bănățene au fost întotdeauna reduse din punct de vedere numeric și fără importanță strategică deosebită.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea apariția și răspândirea ideilor reformate a dus la dezagregarea catolicismului tradițional de până atunci. Protestantismul a avut un impact major mai ales în rândul catolicilor din centrele urbane, unde în perioada 1540-1550, se dezvoltă o serie

* Cercetător la Muzeul Banatului Montan Reșița,

1. Petru Iambor, *Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pașalâc (1552) în Vilaetul Timișoarei (450 de ani de la întemeierea pașalâcului 1552-2002)*, Timișoara, 2002, 8-21.

2. *Cronici turcești privind Țările Române*, edit. Mustafa A. Mehmet, Mihail Guboglu, vol. I, București, 1966, 274-280.

3. Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă*, București, 1993, 169-185.

4. Pál Fodor, *The Ottomans and their Christians in Hungary in Frontiers of faith*, edit. István György Tóth, Eszter Andor, Budapest, 2000, 137-147; Radmila Tričković, *Srpska Crkva sredinom XVII veka* în *Glas SANU*, 320, nr. 2, 1980, *passim*.

5. Organizarea instituțională a bisericii catolice din Banat și din orașul Timișoara la László Koszta, *Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban*, în *Dél-Alföld és Szer*, Szeged, 2000, 41-80; István Petrovics, *A Duna-Tisza-Maros-köz és Temesvár viszonyai a középkorban*, în *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*, ed. Judit Pál, János Fleisz, Miercurea Ciuc, 2001, 43-68.

6. Spre exemplu numai în Lipova erau la 1531 nu mai puțin de 4 mănăstiri catolice la care se adăugau bisericile parohiale, Magyar Országos Levéltár, *Ujhelyi család levéltára*, 1531 tételmenye. Pentru prozelitismul în rândul românilor Dumitru Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului în Evul Mediu*, mss.

de nucleu reformate sub protecția comitelui de Timiș, Petru Petrovič⁷. Din cauza situației politice de după Mohacs, ca rezultat al acțiunii otomane precum și datorită presiunilor venite dinspre Reformă, ierarhia catolică bănățeană trece printr-un proces de destructurare. În prima jumătate a secolului al XVI-lea în episcopie sunt numeroase sedisvacanțe, episcopii nereușind să-și controleze teritoriul. Episcopul Ioan Kolosvári se va retrage definitiv de pe teritoriul eparhiei, stabilindu-se în zona controlată de Habsburgi, urmașii săi în scaunul episcopal vor rămâne până la 1716 acolo, guvernându-și dieceza *in absentia* sau prin intermediul vicarilor episcopali⁸. Întreaga structură inferioară are de suferit, astfel că, până la 1550, dispar din documente, toate arhidiaconatele bănățene iar bisericile de mir și mănăstirile catolice sunt distruse fie de reformați, fie de turci⁹.

Viața catolică nu a dispărut din provincie, mai ales datorită așezării în Banat a unor grupuri de populație sud-slavă, raguzane și bosniece, care, favorizate de administrația turcă, s-au stabilit la Timișoara și Lipova. Ei se adăugau unei mici comunități romano-catolice locale de etnie maghiară, care supraviețuise în Timișoara. Situația acestor două comunități se agravează după 1570 când vexațiunile turcilor și presiunile reformate devin din ce în ce mai puternice. În ianuarie 1578 negustorii raguzani și bosnieci împreună cu ceilalți locuitori catolici din Timișoara se plâneau Sfântului Scaun de situația dificilă prin care trec. Ei arătau că erau supuși la asupririle infidelilor, că țin la credința lor veche (*antica fede*) și că mulți dintre ei nu cunosc sacramentele (*sancti sacramenti*). În afara presiunii venite dinspre autoritățile otomane, sunt supuși și asaltului Reformei. Prin oraș se răspândise falsă dogmă a ereticilor (*falsa dogma di heretici*) susținută aprig de un predicator și de fideli săi. Singurul preot din oraș, Giorgio Ragusio combate cum poate falsitățile acelora (*loro falsita*) prin predici și prin confruntări în privința credinței. Cererea se încheie cu solicitarea unui grabnic ajutor pentru că altfel acești catolici ar fi fost pierduți pentru dreapta credință¹⁰. Adepții protestantismului profitau de faptul că autoritățile otomane îi favorizau de cele mai multe ori, mai ales în cazul disputelor cu catolicii. Ereticii amintiți în

scrisoare au fost probabil reprezentanți ai Reformei radicale, respectiv antitrinitari. În această perioadă în orașul de pe Bega exista un nucleu unitarian organizat într-o episcopie sub conducerea lui Paul Karády. Unitarienii din Banat, sub influența lui Francisc David vor evolua spre iudaism, respingând dumnezeirea lui Hristos. Va fi singura comunitate iudaizantă din întreaga Ungarie, organizată instituțional¹¹.

Analizând situația comunităților de credincioși catolici din Ungaria ocupată, Sfântul Scaun a hotărât să inițieze o serie de măsuri care pe de o parte să mențină în credință pe cei care mai rămăseseră, iar pe de alta să stopeze progresul Reformei. Papa Grigore XIII a făcut apel la o armă specifică Reformei catolice și anume vizitația apostolică. Din 1580 primii misionari apar în zona Ungariei de sud-est, căreia îi era asimilat și Banatul. Primul vizitator apostolic ajuns pe teritoriul Banatului a fost episcopul de Ston (Croatia), Bonifaciu de Raguza (Bonifacije Stefanović Drakolica) însoțit de iezuitul croat Bartolomeo Sfondrato și episcopul Bosniei, franciscanul observant, Anton Matković. Instrucțiunile pentru misiunea celor doi cuprindeau 59 de puncte și acopereau toată sfera de probleme pe care ar fi putut-o întâlni în misiune. Documentul pune accent pe prevederile Conciliului de la Trento, în acest sens misionarii urmau să se ocupe de pastorație, administrarea sacramentelor, întemeierea de școli și, pe cât posibil de refacerea cadrului instituțional al bisericii în zonă¹². În ceea ce privește stoparea afirmării protestante, misionarii erau sfătuiți să combată pe de o parte prin predici și dispute iar pe de altă parte să fortifice populația de rit roman oferindu-i cărți cu conținutul credinței: catehisme, breviare, etc.¹³.

Bonifaciu de Raguza s-a născut la începutul secolului al XVI-lea, a intrat în ordinul franciscan, a studiat teologia și și-a luat doctoratul la Paris, ajungând apoi gardian în Ierusalim, în cadrul unui convent. Numirea sa nu a fost întâmplătoare deoarece cunoștea limba turcă iar prin intermediul relațiilor sale, a putut obține un permis de trecere din partea autorităților otomane¹⁴.

7. Jenő Zóvány, *A reformáció Magyarországon 1565-ig*, Budapesta, 1921, 184-187 și Ferenc Szakály, *Mezőváros és Reformáció*, Budapesta, 1995, 94-96.

8. Adrian Magina, *Habsburgii și menținerea ideii episcopale în Ungaria. Cazul diecezei de Cenad în Anuarul Școlii Doctorale. Istorie. Civilizație. Cultură*, Cluj-Napoca, PUC, 2006, 119-124.

9. Dumitru Țeicu, *op. cit.*, *passim*.

10. Archivio Segreto Vaticano (=ASV), *Instrumenta Miscellanea*, nr. 5907.

11. Adrian Magina, *Unitarian denomination in the Sixteenth century Banat* în *Transylvanian Review*, 13, nr 1, 2004, 3-11.

12. Antal Molnár, *Le Saint-Siège, Raguse et les missions catholiques de la Hongrie Ottomane 1572-1647*, Roma-Budapesta, 2007, 111-118; István György Tóth, *A forgotten weapon of the Trento Reform: the apostolic visitation* în *Religious Ceremonials and Images*, ed. José Pedro Paiva, Palimage, 2002, 231-252.

13. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica (=Acta Bosnae)*, edit. Eusebiu Fermendzin, Zagreb, 1892, 324-325.

14. I. G. Tóth, *Raguzai Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora (1581-1582)*, în *Történelmi Szemle*, 1997, nr. 3-4, 448-451; A. Molnár, *op. cit.*, 111-112.

Bartolomeo Sfondrato era născut la Ragusa în jurul anului 1534, într-o familie celebră. Odată intrat în ordinul iezuit a fost trimis ca misionar mai întâi în Italia și apoi în Dalmația, Bosnia și Croația. A fost cunoscut ca *doctissimus missionarius*. Revenit în patrie este numit de către papa Grigore al XIII-lea ca însoțitor al vizitatorului apostolic, Bonifacio de Ragusa, în Serbia și Ungaria¹⁵.

Veniți din Italia, de la Ancona, episcopul și cei doi misionari, debarcă în portul Sibenik și se îndreaptă spre Sarajevo unde ajung în 24 mai 1581. O lună mai târziu se aflau la Conventul franciscan de la Olovo, de unde trec spre Tuzla. Din această ultimă locație intră pe fostele teritorii ungare, la Požega, de unde episcopul se îndreaptă spre Pécs iar Sfondrato spre Belgrad. De aici, prin Timișoara, pleacă spre Cluj, prin Alba, pentru a-și reînnoi voturile¹⁶. Se reîntoarce la Timișoara unde se cunoaște cu siguranță că se afla la 18 septembrie, așa cum anunță Bonifacio de Ragusa Sfântului Scaun descriind situația pe care o găsește aici precum și tipul de catolicism care supraviețuise asaltului Reformei și politicii otomane. Rămăși fără păstori sufletești catolicii din întreaga Ungarie ocupată au dezvoltat o religiozitate aparte care combina practicile catolice cu elemente preluate de la reformați sau ortodocși. În Timișoara succesul Reformei pare să fi fost destul de important. Lipsa preoților a făcut ca mulți locuitori să fie atrași de diversele erezii și să rămână nebotezați. În 70 de sate din jurul orașului Timișoara locuitorii refuzau să accepte botezul de la antitrinitarieni sau de la reformați, deși mulți dintre ei nu fuseseră niciodată botezați¹⁷. Cei doi se alăturau singurului preot catolic din Timișoara, dominicanul raguzan Dominic Giurgević.

Unul din primele lucruri pe care misionarii au dorit să le rezolve a fost acela legat de calendarul gregorian. Introducerea lui a fost destul de facilă, mai ales că turcii s-au arătat favorabili acestei schimbări. Pașa din localitate i-a luat chiar sub protecția sa pe misionari și nu a vrut să accepte în zonă alt preot decât unul de rit roman. Un alt turc din oraș a contribuit financiar la ridicarea bisericii catolice, fiind probabil un sud-slav convertit la Islam¹⁸. Prezența celor doi misionari nu a soluționat problemele cu care se confruntau

catolicii bănățeni. În 6 februarie 1582 comunitatea raguzană din oraș scria din nou Sfântului Scaun. Plângerea lor era motivată de faptul că Bonifacio de Ragusa murise, singurii preoți rămânând iezuitul Bartolomeo Sfondrato și Dominic Giurgević, parohul orașului. Iezuitul fiind bolnav, sarcina de a lupta cu reformații *prin predici și dispute publice* i-a revenit dominicanului. Acesta reușește să convertească 12 dintre ei, intensificându-și efortul și în rândul sârbilor din oraș, la care însă succesul a fost redus¹⁹. O lună mai târziu, în 8 martie, același an, era rândul maghiarilor timișoreni să scrie papei. Fără să amintească nimic despre existența misionarilor, avertizau asupra efortului protestanților și a erorilor luterane care se strecoară în rândul lor, amintindu-l pe același zelos dominican care se străduia să îi ajute și pe ei. Ambele scrisori dezvăluie o situație disperată dar și dorința petenților de a face ceva astfel încât comunitatea să supraviețuiască. În primul rând se dorea deschiderea unor școli prin intermediul cărora copiii să fie educați asupra fundamentelor religiei catolice²⁰. Situația materială a misionarilor nu a permis ridicarea de școli care erau atât de necesare, unde ar fi urmat ca mesajul să fie transmis în vernacular.

O problemă frecventă cu care s-au confruntau misionarii a fost cea legată de nerespectarea sacramentului căsătoriei. Influențați de ortodocși și reformați, catolicii din oraș aveau un comportament mai mult decât relaxat vis-a-vis de acesta, divorțând și recăsătorindu-se ușor chiar și în fața predicatorilor eretici²¹.

La începutul anului 1582 iezuitul Bartolomeo Sfondrato se îmbolnăvea, proivându-i pe puținii credincioși de ajutorul său. Boala sa, de natură psihică îl va opri să mai lucreze în via Domnului. Giurgević se plânge de situație Sfântului Scaun, deoarece vagabonda prin oraș, vorbea vulgar și ajunsese să pactizeze cu predicatorul eretic. Cu toate că era o povară pentru dominican, acesta împreună cu credincioșii, îl tratau după posibilități deoarece iezuitul refuza să fie trimis înapoi în patrie. Starea sa, din ce în ce mai gravă, l-a făcut să-și dea sfârșitul în 10 noiembrie 1583, fără ca activitatea sa să fie deosebit de prodigioasă. Comunitatea catolică din oraș, după doi ani de prezență misionară, ajunsese în aceeași situație și anume de a fi lipsită de corpul sacerdotal atât de necesar. Singurul preot rămas în continuare acolo

15. Dragoljub Pavlović, *Elogia Iesuitarum ragusinorum* în *Croatia sacra*, 1933, 120-122; Miroslav Vanino, *Bartol Sfondrati u Temešvaru g. 1582* în *Vrela i Prinosi*, 1934, 150-153.

16. I. G. Tóth, *op. cit.*, 451-457.

17. *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania*, edit. I. G. Tóth, vol. I, Budapesta-Roma, 2002, 118-120.

18. *Călători străini despre Țările Române*, edit. Maria Hoban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, vol. III, București, 1971, 80, 96, 111.

19. ASV, *Archivum Arcis*, Armarium I-XVIII, mss. 1852. Anexa I.

20. ASV, *Archivum Arcis*, Armarium I-XVIII, mss. 1851. Anexa II.

21. *Fontes Rerum Transilvanicarum (=Fontes)*, ed. András Veres, vol. I, Budapesta, 1911, 225-226.

era Dominic Giurgevic, menționat într-un act din 1584²².

Viziunea apostolică în rândul catolicilor din Timișoara a dezvăluit o lume care supraviețuise atât cuceririi otomane cât și asaltului reformat. Catolicismul supraviețuitor era unul de tip vechi, antetridentin în cadrul căruia se perpetuau practicile medievale, combinate uneori cu importuri din lumea ortodoxă și protestantă. Misionarii trimiși de Sfântul Scaun, cu tot efortul depus, nu au reușit decât în mică măsură să refacă bazele acestei comunități. Problema școlilor și a administrării sacramentelor în variantă tridentină nu au fost soluționate în totalitate niciodată. Misiunea secolului al XVI-lea a fost mai degrabă una evaluativă. De-abia în secolul al XVII-lea, prin efortul concertat al franciscanilor și iezuiților, conceptele noului catolicism vor evolua spre o formă mai bine conturată. Cu toate acestea spre finalul stăpânirii turcești marea majoritate a catolicilor bănățeni fusese deja integrată în marea masă a ortodoxiei.

Anexe:I

6 februarie 1582, Timișoara

Archivio Segreto Vaticano, Arhivum Arcis, Armarium I-XVIII, mss. 1852. Copie de epocă foarte deteriorată, după scrisoarea originală în limba sârbo-croată veche, scrisă pe hârtie și având pecete aplicată.

Ediții: Originalul în sârbo-croată, cu chirilice, a fost publicat de Eusebiu Fermendzin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, Zagreb, 1892, pag. 320-321.

Rezumat: *Catolici sud-slavi din Timișoara scriu papei Grigore al XIII-lea despre problemele din comunitatea lor. Amintesc de moartea vizitatorului apostolic Bonifaciu de Ragusa, episcopul de Ston, de raporturile pe care le au cu „ereticii”, de zelul dominicanului Dominic Giurgević și de încercarea de a deschide o școală pentru copii de acolo.*

Jesus Maria, sexto Februarii MDLXXXII
Temisuarium

Sancte Pater post humilem reverentiam et post devota pedum oscula beatorum. Ab omnibus nobis fidelibus et humilibus Sanctitate Vestrae

mercatoribus habitantibus in civitate Temisuarium reverentia et pax in Domino mittitus Beatitudinii Vestrae. Deinde significamus ei, his transactis diebus huc advenisese Reverendo in Christo Domino Bonifacium, Episcopum Stanensem a Sanctitate Vestrae nomine Sanctae sedis dimissum, qui non solum nos, sed omnem populum Christianum, non hic dumtaxat, sed in omnibus locis regionis istius nimico gaudio complevit. Attulit enim abundantes gratias, et dona spiritualia Sanctitate Vestrae, et ea fuit omnium exultatis, et illud totius populi spirituale gaudium, ut vere cum populo Israel cautare poterant: Dominus visitavit plebem suam, et cum Isaia Propheta: populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem missam a Sua Beatitudine. Sed huc, quod gaudium nostrum, et totius populi in lacrimas et luctum versum est ab morte ipsius Domini Episcopi Visitoris Sanctitate Vestrae, qui deposito huius vitae onere, ad caelos vocatus est, nobis relictis orphanis sine solatio, qui sperabamus per ipsum a Sanctitate Vestrae plenitudine gaudii, populo enim et ovibus Sanctitate Vestrae se pastorem daturum dixerat, praesertim cum pertotam hanc regionem a Danubio ad Erdellium usque nullus reperitur Ecclesiae Romanae religiosus praeter unum fratrem Dominicum Giurgevich Ragusinum ordinis Sancti Dominici, hic Temisuarium nobiscum morantem, patrem quidem et vitae integritate et scientia admodum insiquem, qui tum praedicationibus, tum disputationibus inimicos Sanctae Fidei persequi non cessat, ita quod duodecim utriusque sexus haereticorum filii ab hinc duobus annis conversi sunt, quorum aliquot inter Natalia faesta, aliquot aut cum veniebant baptizavimus: et deunum hesterno die, quinto huius mensis recepimus haereticum Calvinistam, qui publice ante fores Ecclesiae errores, quos olim tenuerat, in manibus Reverendissimi Episcopi Bosnensis Domini Antonii Matovich abiuravit, per quem etiam ab excommunicatione absolutus est. De servianis item anno proximo tres mulieres, et vir unus pariter conversi sunt. Sciat quoque Sanctitate Vestrae quod tunc ipse Reverendissimus Episcopus, ovium nostrarum spirituali necessitate perspecte, scholam aliquot puerorum favente gratia Sanctitate Vestrae constituere decreverat qui deinde sacerdotes, et animarum ovium Christi, et Sanctitate Vestrae pastores fierent. Quod opus si factum fuerit, brevi favore Domino Deo, nullus hic haereticus Dei, Sanctae Ecclesiae et Sanctitate Vestrae hos his erit, et Deus bonorum operum retributor plenam mercedem Sanctitate Vestrae in coelis exolvit. Quorum nihilominus filiorum nonnullos docet nunc idem praedicator noster, sed nemo paupertatis causa scholam erigere potest, nec studium perficere, statim enim ut ad

22. *Monumenta Antiquae Hungariae*, edit. Lászlo Lukacs, vol. II, Roma, 1976, 282-283, 487, 563-564; *Fontes*, vol. II, Budapesta, 1913, 36; *Acta Bosnae*, 337.

aetatem lucrandi panis attingunt, schola dimisso eo se conferunt, ubi victum quaerere possint. Haec Sanctitate Vestrae significare volumus, cui inest fidelium animarum cura, ut Dominus Antonius Matcovich Episcopus Bosnensis plenius exponet necessitates populi nosti, quem rogamus, ut nomine nostro beatos. Sanctitate Vestrae pedes deosculetur, orantes Dominum Deum pro exaltatione et felicitate Beatitudine Vestrae perquam nobis benedictionem impertiri supplicamus.

Eo die ego Natalis de Sarave nobilis Ragusinus affirmo que supra.

Mathaeus Kukich de¹affirmo praedicta.

Eo die Christophorus Joannis affirmo supra manu propria.

Ego Thomas Mathievich osculor sanctos pedes et peto ut supra.

Ego Andreas Rabalich osculor sanctos pedes et peto ut supra.

Ego Gregorius Nicholich osculor beatos pedes et peto ut supra.

Ego Radoslavus Matcovich osculor beatos pedes et peto ut supra.

Ego Vincentius Mihailovich osculor sanctos pedes et peto que supra.

Eo die ego Florius Bernardi Gelich affirmo ut supra.

Eo die ego Marinus Nicolai osculans sanctos pedes peto ut supra.

Eo die ego Stephanus Jacobi osculans beatos pedes peto que supra.

Eo die Nicolaus de Florio osculans sanctos pedes peto ut supra.

Ego Georgius Dicholich osculor sanctos pedes et peto ut supra.

Ego Nicolaus Banlovich osculor sanctos pedes et peto ut supra.

Ego Elias Blahussich osculor sanctos pedes et peto ut supra.

Ego Thomas Petrovich osculor sanctos pedes et peto que supra.

Ego Stephanus Martinovich osculor sanctos pedes et peto que supra.

Ego Stephanus Paschoievich osculor sanctos pedes et peto que supra.

Ego Paulus Giurgevich osculor sanctos pedes et peto ut supra.

Ego Georgius Demetrii osculans sanctos pedes peto ut supra.

Ego Georgius Mazhievich osculor sanctos pedes et peto que supra.

Ego Martinus Nicholich osculor sanctos pedes et peto ut supra.

Vocatus ego Martinus Ivanovich Raguseus

affirmo supra scripta osculans sanctos pedes, et peto quae supra.

Sanctissimo Domino Domino nostro Patri, et Pastori Sanctae Ecclesiae Papae Gregorio XIII.

Adest versis latina interpreti D. Simoni canonico Jauriensi.

1. Indescifrabil.

II

8 martie 1582, Timișoara

Archivio Segreto Vaticano, Arhivum Arcis, Armarium I-XVIII, mss. 1851. Copie de epocă după originalul în limba maghiară. Scrisoarea originală este pe hârtie, are pecetea orașului și poartă semnăturile judeului primar și ale unor locuitori maghiari.

Ediții: Originalul a fost editat prima dată de către Ponori Thewrewek János, *Temesvár tanácsának levele XIII Gergely pápához* în *Hirnök*, 1843, pag. 83 după o copie realizată în 5 martie 1841 de către canonicul de Cenad, Ignățiu Fábry, în transcriere modernizată. Tot după copia lui Fábry este publicată și de Johann N. Preyer, *Monographie der Königlichen Freistadt Temesvar*, Timișoara, 1853, pag. 157-159. Edițiile ulterioare sunt după Preyer. Ediția modernă după original, cu transcrierea fidelă a textului maghiar, la Vajay Szabolcs, *Temesvár Anjou-kori cimere. Hertzeg István főbiró 1582. marcius kelt magyar nyelvű levelének pecsétje* în *Levéltári közlemények*, 1971, nr. 1, pag. 225-226.

Rezumat: *Comunitatea catolică maghiară din Timișoara scrie papei Grigore al XIII-lea despre situația grea în care se află datorită ocupației otomane dar și din cauza presiunilor venite dinspre „eretici”. Se plâng de lipsa de preoți și de faptul că între ei este doar un calugăr dominican care nu le cunoaște limba dar cu toate acestea învață câțiva copii.*

Beatissime Pater post humilem pedum deosculationem Tuae Sanctitatis salutem ac pacem in Domino Jesu

Nos Christiani qui habitamus in hac urbe Temesuar omnes uno corde oramus Deus pro Sanctitate Tua et libenti animo accepimus quod tua sanctitas visitaverit nos per suos legatus et Apostolum illumque cum bona voluntate suscepimus, sed quo maiorem laetitiam nobis attulit adventus illius eos maiore moestitia affecit obitus illius. Quia si Deus illum de hac vita nos sustalisset, pollicebant se omnibus nobis christianis magno adiumento futurum apud Sanctitatem Vestram et a Sanctitate Tua se impetraturus ut nobis et christianis omnibus ad salutem esset et unam scholam vel unum locum

studendi paraturum sumptibus Sanctitatis Tuae ubi pueri possint studere et fundamentum percipere quo confirmarentur et lutheranorum errores extirparentur et Deo adiuvante tales evadant ut hic dignitate sacerdotali fungi possint et miseras oves dirigere. Quia si in hac ditione essent sacerdotes fides haeretica non adeo pervulgata fuisset sed circa nos non habemus in tota ditione nisi tres sacerdotes, quorum unus est inter nos qui vocatur Dobronichi frater Dominicanus¹, qui etiam nescit concionari Hungarice; nihilominus enim docet aliquos pueros. Multi autem inter nos sunt redacti in paupertatem ad quam nos adegerunt Domini Nostri et propterea non possunt pueri inter nos versari quia nec habent praeceptorem, nec illum possunt soluere, nec habent victus et amictus et propterea non possunt dare operam studiis sed a Tua Sanctitate petunt auxilium et id quod petimus a Tua Sanctitate speramus nos impetraturos tamquam ad Pastorem animarum. Hoc etiam volumus Tuae Sanctitate quod veniunt aliquando qui secundum suam fidem populum redacunt et perturbant suis erroribus. Propterea petimus a Tua Sanctitate ut velit nobis mittere doctorem qui calleat nostram linguam et possit resistere doctrinis illorum. Nihil aliud petimus a Tua Sanctitate nos omnes et humiliter Deum oramus pro Sanctitate Tua.

Datum in Temesuar 8 die Martii 1582.

Beatissimo Patri et Domino Domino nostris divina providentia Papae Gregorio XIII.

Adest versis latina interpreti scholaro Collegii Hungarici.

1. Dominic Giurgević.

BETWEEN LUTHER AND MAHOMED. THE CATHOLICS FROM TIMIȘOARA ÎN THE SECOND HALF OF THE XVITH CENTURY

(Summary)

The Catholic world the XVIth century was full of changes. Those changes were felt particularly by the Catholic community of Timișoara, composed by Hungarian, Bosnian and Dalmatian populations.

On the one side, we talk about the Ottoman's political pressure beginning with 1552, when they conquered the southern territory of Banat, and on the other side, the religious tension of the Reformation. The breaking of institutional Catholicism (bishopric and archidiaconates) caused the Holy See to initiate the apostolic visitations. Bonifacio of Ragusa and the Jesuit Bartololomeo Sfondrato made the first visitation, in the territories under Ottoman rule beginning in 1580. They were joining the only priest from Timișoara, the Dominican monk, Dominic Giurgević. From the letters sent by the inhabitants of this town to the Pope in 1582, the critical situation of the catholic citizens and the lack of the priests in this area can be clearly seen. Those letters describe an ancient form of spirituality, the continuous pressure and the aggressive propaganda exercised by the Protestants among them.

The presence of the missionaries in Timișoara for two years (1581-1583) didn't change the path of the Catholic community, which barely survived until the end of the XVIIth century.